

आपत्ती व धोके व्यवस्थापन कार्यक्रम,
जिल्हा - कोल्हापूर

संभाव्य पूर परिस्थितीत अधिकाऱ्यांसाठी मार्गदर्शक सुचना

प्रमाणीत कृती प्रक्रिया
(Standard Operating Procedure)

गृह मंत्रालय, भारत सरकार

मदत आणि पुनर्वसन विभाग, महाराष्ट्र शासन

जिल्हा आपत्ती धोके व्यवस्थापन नियंत्रण कक्ष,

जिल्हाधिकारी कार्यालय, कोल्हापूर

दूरध्वनी क्र. ०२३१ - २६५९२३२

किंवा टोल फ्री - १०७७

आपत्तीच्या काळी विविध खात्याकडून
पार पाडावयाच्या जबाबदाऱ्या

प्रमाणीत कृती प्रक्रिया
(Standard Operating procedure)

प्रमाणीत कृती प्रक्रिया

(Standard Operating Procedure)

प्रस्तावना

प्रमाणीत कृती प्रक्रिया Standard Operating Procedures (SOP) या आपणांस आपत्तीच्या काळी विविध खात्याकडून पार पाडावयाच्या जबाबदारी आणि कर्तव्य पार पाडण्यासाठी उपयोगी आहेत. या (SOP) मुळे आपण आपत्तीच्या काळात प्रतिसादाची वेळ कमी करू शकतो. तसेच, कोल्हापूर जिल्हा अंतर्गत विविध खात्यात समन्वय ठेऊ शकतो. या (SOP) आपणांस पावसाळ्यातील आपत्तीबरोबरच इतर कोणत्याही आपत्तीत उपयोगी आहेत. आपत्तीच्या काळात आपणांस तीन प्रकारच्या सहकार्याची आवश्यकता असते. शासकीय विविध खात्यातील समन्वय, शासकीय खाते आणि खाजगी संस्थांतील (कंपन्या) स्वयंसेवी संस्थांतील समन्वय तर तिसरे म्हणजे शासकीय विविध खात्यातील माहितीचे प्रसारण हे आहे. या (SOP) मुळे प्रत्येक खात्याची कामांची निश्चितता करण्यात आल्याने आपत्तीच्या काळात प्रत्येक जण आपले काम करेल.

प्रत्येक खाते आपल्या विभागातील पथके पावसाळ्यातील येणाऱ्या आपत्तीसाठी प्रशिक्षण आणि साहित्यासह तयार ठेवेल. आपल्याकडील साधनांची माहिती व प्रमुख आणि जबाबदार अधिकाऱ्यांचे पत्ता, दूरध्वनी, मोबाईल जिल्हा नियंत्रण कक्षास उपलब्ध करून देईल. प्रत्येक खाते आपले एक नियंत्रण कक्ष (२४ X ७) स्थापन करेल. कोल्हापूर येथील वेधशाळा पावसाविषयीचा अंदाज जिल्हा नियंत्रण कक्षास दर दिवस न चुकता कळवेल. तसेच अधिक पाऊस असल्यास प्रत्येक ६ तासांनी अद्यावत माहिती जिल्हा नियंत्रण कक्षास द्यावी. जिल्ह्यातील प्रत्येक विभागाने आपले काम व्यवस्थीतपणे केल्यास निश्चितपणे आपत्तीमुळे होणारी जीवित व वित्त हानी आपणास कमी करता येईल.

लक्ष्मीकांत देशमुख भा. प्र. से.
जिल्हाधिकारी, कोल्हापूर.

मा. ना. हर्षवर्धन पाटील,
मंत्री, सहकार, पणन, संसदीय कार्य,
तथा पालकमंत्री, कोल्हापूर जिल्हा.

□ अनुक्रमणिका □

१. महसुल विभाग १
२. पोलीस विभाग५
३. अग्निशमन विभाग७
४. सार्वजनिक बांधकाम विभाग८
५. विद्युत पुरवठा विभाग ९
६. जिल्हा परिषद	... १०
७. आरोग्य विभाग११
८. जिल्हा शासकिय रूग्णालय विभाग	... १२
९. नगर पालिका प्रशासन विभाग	... १३
१०. पाटबंधारे विभाग	... १५
११. दूरसंचार विभाग	... १६
१२. रेल्वे विभाग	... १७
१३. महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ विभाग व उप प्रादेशिक परिवहन विभाग	... १८
१४. कृषि विभाग, तालुका कृषि अधिकारी, जिल्हा माहिती कार्यालय विभाग, स्वयंसेवी संस्था आणि मित्रमंडळे व लोकप्रतिनिधी	... १९
१५. अशासकीय संघटना व स्वयंसेवी संस्था	... २०
१६. नागरीकांचा सहभाग आवश्यक असणारी क्षेत्रे	... २१
१७. एम डिझास्टर मॅनेजमेंट	... २३
१८. गाव स्तर माहिती संकलन	.. २४
१९. महत्वाची सूचना	... २५

महसुल विभाग :-

- १) जिल्हाधिकारी
- २) अतिरिक्त जिल्हाधिकारी
- ३) निवासी उप जिल्हाधिकारी
- ४) उप जिल्हाधिकारी
- ५) उपविभागीय अधिकारी
- ६) तहसिलदार
- ७) नायब तहसिलदार
- ८) मंडल अधिकारी
- ९) तलाठी

तहसिलदार यांच्या जबाबदाऱ्या :-

आपत्तीपूर्वी व आपत्तीच्या वेळी तहसिलदार यांनी खालील जबाबदाऱ्या पार पाडणे आवश्यक आहे.

तालुका नियंत्रण कक्षाची स्थापना करणे :-

- तालुका नियंत्रण कक्षाची स्थापना करताना, त्यामध्ये खालील गोष्टींचा अंतर्भाव करणे आवश्यक आहे.
- जिल्हा नियंत्रण कक्षाशी दूरध्वनीद्वारे थेट संपर्क.
- नायब तहसिलदार दर्जाचा अधिकारी नियंत्रण कक्षाचा प्रमुख असावा.
- आवश्यक असणाऱ्या वस्तु खालील प्रमाणे तयार ठेवाव्यात. बोटी, ट्रक, पाण्यामध्ये वापरता येणाऱ्या बॅटऱ्या, रात्री वापरता येणाऱ्या बॅटऱ्या, खाणकामासाठी आवश्यक असणारे साहित्य, जाड स्वरुपाचे दोर, झाडे कापण्याच्या करवती, मेगा फोन, गॅस कटर्स, जे. सी. बी. कटर्स, जनरेटर्स, एल. पी. जी., प्रथमोपचाराचे साहित्य.
- तालुक्याचा तहसिलदार याने तालुक्यामधील विविध खात्यांच्या कामकाजामध्ये समन्वय राखण्याची जबाबदारी पार पाडावी. तसेच त्याने सर्व खात्यांना आवश्यक ती मदत तात्काळ पुरवावी. जेणेकरून त्यांना पुर्ण क्षमतेने काम करता येईल.
- घटनास्थळावरून तहसिलदार यांनी जिल्हा नियंत्रण कक्षाशी व खालील क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांशी कायमस्वरुपी संपर्कात असणे आवश्यक आहे.
 - १) पोलीस (कायदा व सुव्यवस्था) - पोलीस निरीक्षक
 - २) अग्निशमन दल - मुख्य अधिकारी
 - ३) एस. टी. (वाहतूक) - मुख्य वाहतूक अधिकारी
 - ४) सरकारी दवाखाना - वैद्यकीय अधिकारी व प्राथमिक आरोग्य केंद्र
 - ५) बी. एस. एन. एल. - एक्स्चेंज

- आपत्तीकालीन परिस्थितीमध्ये काम करणारे कर्मचारी व स्वयंसेवी संस्थांच्या कार्यकर्त्यांना सहजरित्या ओळखता यावे म्हणून त्यांना विशिष्ट खुण असणारे बॅचेस देण्यात आल्याची तहसिलदार यांनी खात्री करणे आवश्यक आहे. तसेच तालुका स्तरावरील आपत्कालीन आराखड्यामधील सर्व माहिती इतर सर्व खात्यांच्या क्षेत्रीय स्तरावर काम करणाऱ्या अधिकाऱ्यांना देण्याची जबाबदारी तहसिलदार यांची आहे.

खालील जबाबदारी पार पाडण्याची जबाबदारी पूर्णपणे तहसिलदार यांची आहे.

- घरांची पडझड झाल्यास त्यामध्ये अडकलेल्या लोकांना पोलीस, स्वयंसेवी संस्था व अग्निशमन दलाच्या मदतीने सुरक्षितरित्या बाहेर काढणे.
- जखमी व्यक्तींना तात्काळ रुग्णालयामध्ये पोहोचवण्याची व्यवस्था करणे.
- मृतदेह रुग्णालयामधील शवागारामध्ये पोहोचवण्याची व्यवस्था करणे.
- पूर परिस्थिती आटोक्यात आणण्याचे प्रयत्न करणे.
- दरड कोसळल्यास उद्भवणाऱ्या परिस्थितीवर नियंत्रण करणे.
- रस्त्यावर पडलेल्या झाडांची विल्हेवाट लावून, वाहतूक सुरळीत करणे.
- खराब रस्त्यांची दुरुस्ती तसेच पाईपलाईन व गटारांची दुरुस्ती करणे.

तहसिलदार यांनी खालील बाबी उपलब्ध करून देणे व समन्वय करण्याची व्यवस्था करावी :-

- बाधीत व्यक्तींचे एस. टी., ट्रॅक्स अथवा खाजगी वाहनांमधून स्थानांतर करणे.
- तात्पुरत्या निवाऱ्याची अन्न व पाण्यासह व्यवस्था करणे.
- मदत कार्यामध्ये सहभागी असणारी वाहने ओळखता येण्यासाठी त्यांना पासेस अथवा स्टिकर्स देण्याची व्यवस्था करणे.
- मदत कार्यामध्ये सहभागी असणाऱ्या व्यक्ती सहज ओळखता येण्यासाठी त्यांना पासेस अथवा ओळखपत्र देण्याची व्यवस्था करणे.
- घटनास्थळी इत्यंभूत माहिती देण्यासाठी माहिती केंद्राची उभारणी करणे.
- आवश्यकता भासल्यास खाजगी वाहने अधीग्रहीत करणे व मागणी प्रमाणे तात्पुरत्या निवाऱ्याची व्यवस्था करणे.

आपत्ती पूर्व नियोजन -

- ❖ आपआपल्या विभागवार आपत्ती व्यवस्थापन समित्यांची बैठक घेऊन आपत्ती निवारणासाठी नियोजन करावे.
- ❖ जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन आराखडा / तालुका आपत्ती व्यवस्थापन आराखडा / गांव आपत्ती व्यवस्थापन आराखडा तयार करणे, या आराखड्याचे वर्षातून दोनदा अद्यावतीकरण करणे.

- ❖ आपल्या विभागातील संपर्क यंत्रणा सज्ज ठेवणे. तसेच, आपल्या संपर्क यंत्रणा बिघडल्यास त्यास पर्यायी यंत्रणा तयार ठेवणे.
- ❖ आपआपल्या क्षेत्रात आपत्तीच्या काळात लोकांना हलविण्यासाठी निवाऱ्याची व्यवस्था करून ठेवावी.
- ❖ नियंत्रण कक्षाची तपशीलवार व्यवस्था करावी. नियंत्रण कक्ष २४ x ७ मध्ये सुरु ठेवावे . मदत आणि सोडवणुक कार्यासाठी आवश्यक पडणारे साहित्य जमा करून ठेवावे . उदा :- मेणबत्ती , बॅटरी , लाईफ जॅकेट , लाईफ रिंग्ज, (गाडीचे ट्युब) , पेट्रॉमॅक्स , १०० मी. दोर , सर्च लाईट, विविध करवती , मेगाफोन इत्यादी .आपत्तीच्या काळात लागणाऱ्या जड संसाधनाची उपलब्धता आपल्या परिसरात कोठे आहे, याची यादी करून ठेवावी . उदा. जे.सी.बी., पोकलँड, ट्रक , बोटी , जनरेटर इत्यादी.
- ❖ जिल्हा / तालुका /गावांचे नकाशे नियंत्रण कक्षात ठेवावेत. तसेच, संपर्क यंत्रणा अद्ययावत ठेवावी.
- ❖ स्वयंसेवी संस्था आणि त्यांचे मदतनीस यांचे पत्ते आणि दूरध्वनी क्रमांक दर्शनीय भागात लावावेत.

आपत्तीची सुचना मिळताच -

- ❖ आपत्तीची सुचना मिळताच जिल्हा / तालुका / गांव पातळीवरील अधिकारी यांना त्यांच्या त्यांच्या मुख्यालयाच्या जागेवर राहण्याच्या सुचना देण्यात याव्यात.
- ❖ विविध विभागाच्या अधिका-यांचे तयार केलेल्या गटास नियोजनानुसार कार्य करण्यास पाचारण करणे.

आपत्तीच्या काळात - (महसुल)

- ❖ मंत्रालय नियंत्रण कक्ष, विभागीय आयुक्त, सचिव मदत आणि पुनर्वसन विभाग, मुख्य सचिव, पालकमंत्री यांना आपत्ती विषयक कल्पना देणे.
- ❖ आपत्तीच्या काळात महसुल खाते अग्निशमन / होमगार्ड / पोलिस खाते यांच्या मदतीने सोडवणुकीचे (Rescue Opreation) कार्य करेल.
- ❖ पुर्व सुचना संदेश प्रणाली :- एम डिझास्टर संकल्पनेअंतर्गत जिल्हयातील पूर बाधीत एकुण १२९ गांवातील सरपंच, ग्रामपंचायत सदस्य, पाच गटातील सदस्य, अत्यावश्यक शासकीय यंत्रणेतील खातेप्रमुख, अधिकारी यांचे नांव व मोबाईल क्रमांकासह एस. एम. एस. ब्लास्टर सिस्टीम व्दारे जिल्हा नियंत्रण कक्षाशी जोडण्यात आली आहे. याव्दारे संबंधीत तालुक्यातील गावातील लोकांना त्वरीत संदेश पाठवून पुढील कार्यवाहीविषयी पुर्व सुचना दिली जाते. जेणेकरून पुढील अनर्थ टाळण्यासाठी लोकांना आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातुन सतर्क राहण्याच्या सुचना दिल्या जातात. कमीत कमी खर्चामध्ये क्षणांत एकाच वेळी अनेक लोकांशी त्वरीत संपर्क साधता येणे हे या सिस्टीमचे प्रमुख वैशिष्ट्य ठरते.
- ❖ संबंधीत भागाचा नकाशा आपल्या सोबत ठेवणे.
- ❖ जखमींना उपचारांसाठी हलविण्यासाठी वाहनांची व्यवस्था प्राधान्याने करणे. तसेच, मृत व्यक्ती आणि जनावरांना हलविण्याची व्यवस्था करणे. यासाठी एस. टी. महामंडळाच्या बसेस, शासकीय वाहने आणि खाजगी वाहनांचा वापर केला जाईल.

- ❖ अतिसंवेदनशील भागात लाऊडस्पीकर असलेल्या वाहनांवरून दक्षतेचा इशारा दिला जाईल.
- ❖ जनजीवन सुरळितपणे सुरु होण्यासाठी दळणवळण व्यवस्था पूर्ववत करणे.
- ❖ लोकांची सोडवणुक करुन त्यांचे स्थलांतर करावे. तसेच, तात्पुरता निवारा आणि अन्नधान्यांची व्यवस्था करावी.
- ❖ लोकांना माहिती मिळण्यासाठी माहिती केंद्राची स्थापना करणे.
- ❖ खाजगी वाहणांचे अधिग्रहण जिल्हाधिकारी कार्यालया मार्फत केले जाईल.
- ❖ महसुल यंत्रणेमार्फत आरोग्य विभागाच्या मदतीने साथीचे रोग पसरणार नाहीत यासाठी उपाय योजना करावी.
- ❖ जिल्ह्यात झालेल्या कृषी नुकसानाचे कृषी विभागाशी संयुक्त गटामार्फत पंचनामा करणे.
- ❖ अन्न, पाणी यांचे निरीक्षण करुनच त्यांचे वितरण केले जाईल.
- ❖ प्रतिसाद योजनेसाठी स्वयंसेवी संस्था आणि खाजगी व्यक्ती / कंपनी यांच्याकडून मदतीचे आवाहन केले जाईल.
- ❖ कपडे, शिधा (सुके धान्य) यांचे वाटप करणे. तसेच, स्वयंपाकासाठी आवश्यक वस्तूंची उपलब्धता करणे.
- ❖ सानुग्रह अनुदाणाचे वाटप करणे.
- ❖ आपत्तीच्या स्वरुपाविषयी (विशालते) माहिती घेण्यासाठी लोकप्रतिनिधींशी संपर्क साधणे.
- ❖ रात्री आपत्ती आल्यास आपल्यासोबत बॅटरी (टॉर्च) घेणे, पुर आपत्ती असल्यास सोबत रस्सी, दोर घेऊन जाणे, मत्स्य व्यवसाय अधिकारी यांना बोट व्यवस्थेसाठी कळविणे, पुराची तीव्रता अधिक असल्यास सेनेस पाचारण करणे.
- ❖ दरड कोसळली असल्यास जे.सी.बी / पोकलँडची व्यवस्था करण्यासाठी सा. बां. वि. कळविणे.
- ❖ आपत्तीचे निवारण करण्यासाठी ज्या ज्या खात्यांची व स्वयंसेवी संस्थांची आवश्यकता असेल त्या त्या खात्यास कळविणे.
- ❖ मदत कार्यासाठी आवश्यक आहे त्या उपकरणांची व्यवस्था करणे.
- ❖ राज्य / जिल्हा / उपविभाग / तालुका येथील नियंत्रण कक्षांना माहिती देणे आणि घेणे.

पोलीस विभाग :-

- १) विशेष पोलीस महानिरीक्षक
- २) पोलीस अधिक्षक
- ३) अप्पर पोलीस अधिक्षक
- ४) उप विभागीय पोलीस अधिकारी (सर्व)
- ५) पोलीस उपअधिक्षक
- ६) पोलीस निरीक्षक
- ७) पोलीस उपनिरीक्षक
- ८) पोलीस पाटील

पोलीस खाते हे महसुल खात्यास पुढील उपक्रमांत खालील प्रकारे समन्वय साधेल.

पोलिस निरीक्षक यांच्या जबाबदाऱ्या :-

आपत्तीपूर्वी व आपत्तीच्या वेळी पोलीस निरीक्षक यांनी खालील जबाबदाऱ्या पार पाडणे आवश्यक आहे.

- ❖ जखमी लोकांना प्राधान्याने रुग्णालयामध्ये हालवणे, तसेच रुग्णालयाच्या ठिकाणी जमावाला नियंत्रणात ठेवण्यासाठी पोलीस बंदोबस्त ठेवणे.
- ❖ बाधीत झालेल्या भागामध्ये बघेलोक, वाहने इत्यादीवर नियंत्रण ठेवणे.
- ❖ बाधीत झालेल्या भागातील स्थावर मालमत्ता तसेच मौल्यवान गोष्टींवर देखरेख करणे.
- ❖ बाधीत व्यक्ती व त्यांची वाहतुक करणारी वाहने यांची रहदारी सुरळीत करून देणे.
- ❖ पोलीस विभागाच्या पध्दतीप्रमाणे पंचनामे करणे.
- ❖ बस स्टँड, शाळा इत्यादी सार्वजनिक गर्दीच्या ठिकाणी जमाव नियंत्रण करणे, तसेच या ठिकाणी पोलिस बंदोबस्त ठेवणे.
- ❖ बाधीत भागामध्ये नियमितपणे गस्त घालणे.
- ❖ वाहतुकीची व्यवस्था करणे. तसेच बाधीत लोकांना पोलीस वाहन, तसेच खाजगी वाहनांच्या मदतीने सुरक्षीत ठिकाणी हलवणे.
- ❖ कायदा व सुव्यवस्था राखणे.
- ❖ जनतेस माहिती होण्याच्या दृष्टीने यंत्रणा उभी करणे, त्यासाठी चिन्हांकीत तक्त्यांचा वापर करून बाधीत क्षेत्राची माहिती देण्यात यावी.
- ❖ शांतता व सुव्यवस्था राखण्यासाठी तसेच अफवा पसरू नयेत, यासाठी आपत्ती व्यवस्थापन गटाची मदत घेण्यात यावी.
- ❖ प्रसार माध्यमांना आणि नागरिकांना माहिती देण्यासाठी माहिती केंद्राचे आयोजन करण्यात यावे.
- ❖ बाधीत क्षेत्रामध्ये घडणाऱ्या घटना, तसेच नेमणूक करण्यात आलेल्या कर्मचाऱ्यांविषयी पोलिस नियंत्रण कक्षास माहिती देण्यात यावी व अतिरिक्त मदती बाबत कळविण्यात यावे.

पोलीस निरीक्षक (वाहतुक) यांच्या जबाबदाऱ्या :-

आपत्तीपूर्वी व आपत्तीच्या वेळी पोलीस निरीक्षक (वाहतुक) यांनी खालील जबाबदाऱ्या पार पाडणे आवश्यक आहे.

- ❖ वाहतुकीचे नियंत्रण व निरीक्षण करणे.
- ❖ बस स्थानक व शाळा इत्यादी प्रमुख ठिकाणी गस्त घालणे.
- ❖ आवश्यकता भासेल तेथे पर्यायी मार्गाने वाहतुक व्यवस्था करणे.
- ❖ अरुंद रस्ते, जास्त रहदारीचे रस्ते याठिकाणी वाहतुकीची स्थिती दर्शविणारी माहिती ठिकठिकाणी देणे.
- ❖ आवश्यकतेनुसार जादा बसेसची व्यवस्था एस. टी. च्या मदतीने करणे.
- ❖ रस्त्यावर अडथळा ठरणारी वाहने, बंद पडलेली वाहने इत्यादी क्रेनच्या मदतीने रस्त्यावरून बाजूला घेणे व वाहतुक सुरळीत करणे.
- ❖ वाहतुक सुरळीत ठेवण्यासाठी एन. सी. सी., एन. एस. एस., आर. एस. पी., स्वयंसेवी संघटना इत्यादींची मदत घेणे.
- ❖ बाधीत लोकांना पोलीस वाहन, तसेच खाजगी वाहनांच्या मदतीने स्थलांतरीत करण्याची व्यवस्था करणे.
- ❖ पोलीस नियंत्रण कक्षास माहिती देणे व अतिरिक्त मदतीबाबत कळविणे.

आपत्तीच्या काळात -

- ❖ दर दोन तासांनी पोलीस नियंत्रण कक्षाने जिल्हाधिकारी कार्यालयाच्या नियंत्रण कक्षास आपणाकडील माहिती द्यावी.
- ❖ आपल्या कडील एका अधिकाऱ्याची २४ x ७ आपत्तीच्या काळात नियंत्रण कक्षात नेमणुक करावी.
- ❖ आपत्तीच्या काळात जखमींना प्राधान्याने दवाखान्यात / इस्पितळात हलविले जात असताना गर्दी आवरण्याचे कार्य आणि बंदोबस्ताचे कार्य पोलीस प्रशासनामार्फत केले जाईल.
- ❖ आपत्तीच्या ठिकाणी बघ्यांच्या गर्दीस नियंत्रीत करणे, गाड्यांची गर्दी नियंत्रीत करणे, वाहतुकीची व्यवस्था लावणे.
- ❖ आपत्तीग्रस्त भागातील संपत्ती आणि मौल्यवान वस्तूंचे रक्षण करणे.
- ❖ मृतांची योग्य ओळख करून त्यांची व्यवस्थीत विल्हेवाट लावणे.
- ❖ मदतीस आणि सोडवणुकीस सहजपणे जाता येईल, अशी व्यवस्था निर्माण करणे.
- ❖ पोलीसांच्या पध्दतीनुसार पंचनामा करणे.
- ❖ रेल्वे स्टेशन, बस स्टॅण्ड यांच्यावर नियंत्रण, बंदोबस्त ठेवणे.
- ❖ आपत्तीग्रस्त भागांची सातत्याने पाहणी करणे.
- ❖ कायदा आणि सुव्यवस्था काबुत आणि समाज विघातक प्रवृत्तींना नियंत्रणात ठेवणे.
- ❖ आपत्कालीन साहित्यांचे (मदत) वाहतुक करण्यासाठी सुरक्षितता देईल.
- ❖ आपत्तीग्रस्तांना हलविण्यासाठी वाहनांची व्यवस्था करणे.
- ❖ लोकांना व्यक्तीगत माहितीसाठी मार्गदर्शन करणे.
- ❖ एन. एस. एस. / एन. वाय. के. एस / आर. एस. पी. यांच्या माध्यमातून ट्रॅफिकचे नियंत्रण करणे.

अग्निशमन विभाग :-

अग्निशमन दल अधिकारी यांच्या जबाबदाऱ्या :-

आपत्तीपूर्वी व आपत्तीच्या वेळी अग्निशमन दल अधिकारी यांनी खालील जबाबदाऱ्या पार पाडणे आवश्यक आहे.

- बाधीत क्षेत्रामध्ये अडकलेल्या लोकांची सुटका करणे.
- जखमी व्यक्तींना रुग्णालयामध्ये स्थलांतरीत करण्यास प्राधान्य देणे.
- बाधीत क्षेत्रामधून सर्व व्यक्तींचे सुरक्षीत स्थळी स्थलांतर करणे.
- बाधीत क्षेत्रामधील लांकांची विद्युत उपकरणे आणि विद्युत पुरवठा यापासून सुरक्षा करणे.
- रस्त्यावर पडलेल्या झाडांमुळे निर्माण झालेला अडथळा दूर करून वाहतुक सुरक्षीत ठेवणे.
- तालुका प्रशासनाशी समन्वय साधून, पडझड झालेल्या घरांमधून लोकांची सुटका करणे.
- बाधीत क्षेत्रामध्ये घडणाऱ्या घटना, तसेच नेमणूक करण्यात आलेल्या कर्मचाऱ्यांविषयी अग्निशमन नियंत्रण कक्षास माहिती देणे व अतिरिक्त मदतीबाबत कळविणे.

सार्वजनिक बांधकाम विभाग :-

- १) अधीक्षक अभियंता
- २) कार्यकारी अभियंता
- ३) उप कार्यकारी अभियंता
- ४) उप अभियंता
- ५) शाखा अभियंता
- ६) कनिष्ठ अभियंता
- ७) स्थापत्य अभियंता सहाय्यक

कनिष्ठ अभियंता सार्वजनिक बांधकाम विभाग यांच्या जबाबदाऱ्या :-

आपत्तीपूर्वी व आपत्तीच्या वेळी कनिष्ठ अभियंता यांनी खालील जबाबदाऱ्या पार पाडणे आवश्यक आहे.

- आपत्तीच्या वेळी झाड पडणे किंवा दरड कोसळण्यामुळे रहदारीस अडथळा होऊ नये या पूर्वतयारी म्हणून जे.सी.बी. व झाडे कापण्याच्या करवती तयार ठेवणे.
- आपत्तीच्या वेळी घरांच्या पडझडीमुळे झालेल्या नुकसानीचे पंचनामे करून, त्याचे मृत्यु ठरविणे,
- आपत्तीच्या वेळी बाधीत झालेल्या लोकांना राहण्यासाठी तात्पुरते निवारे उभारण्यासाठी तहसिलदार व गट विकास अधिकारी यांना आवश्यक ती मदत करणे.
- बाधीत क्षेत्रामध्ये घडणाऱ्या घटना, तसेच नेमणूक करण्यात आलेल्या कर्मचाऱ्यांविषयी संबंधीत नियंत्रण कक्षास माहिती देणे व अतिरिक्त मदतीबाबत कळविणे.

आपत्तीच्या काळात -

सार्वजनिक बांधकाम खाते हे महसुल खात्यास पुढील उपक्रमांत खालील प्रकारे समन्वय करेल.

- ❖ आपत्तीमुळे निर्माण झालेले रहदारीतील अडथळे दुर करणे आणि रस्ता वाहतूकीस पुन्हा खुला करून देणे.
- ❖ दर दोन तासांनी सार्वजनिक बांधकाम खात्याने निर्माण केलेल्या नियंत्रण कक्षाने जिल्हाधिकारी कार्यालयाच्या नियंत्रण कक्षास आपणाकडील माहिती द्यावी .
- ❖ आपल्या कडील एका अधिका-याची २४ X ७ आपत्तीच्या काळात नियंत्रण कक्षात नेमणुक करावी .

विद्युत पुरवठा विभाग :-

महाराष्ट्र राज्य विद्युत महामंडळ

- १) अधिक्षक अभियंता
- २) कार्यकारी अभियंता
- ३) उप कार्यकारी अभियंता
- ४) सहाय्यक अभियंता
- ५) कनिष्ठ अभियंता
- ६) वायरमन

कनिष्ठ अभियंता यांच्या जबाबदाऱ्या :-

आपत्तीपूर्वी व आपत्तीच्या वेळी कनिष्ठ अभियंता यांनी खालील जबाबदाऱ्या पार पाडणे आवश्यक आहे.

- ❖ आवश्यकतेनुसार विद्युत पुरवठा खंडीत करणे.
- ❖ विद्युत पुरवठा सुरळीत करणे.
- ❖ विद्युत पुरवठ्याची पर्यायी व्यवस्था करणे.
- ❖ तातडीच्या दुरुस्तीसाठी सुसज्ज पथक तयार ठेवणे.
- ❖ विघाड झालेल्या मुलभूत विद्युत पुरवठ्याबाबतची दुरुस्ती करणे.
- ❖ विद्युत पुरवठा खंडीत झाल्याबाबतच्या तक्रारींचे निवारण करणे.
- ❖ आगीची परिस्थिती संदर्भात अग्निशमन दलाशी समन्वय ठेवणे.
- ❖ बाधीत क्षेत्रामध्ये घडणाऱ्या घटना, तसेच नेमणूक करण्यात आलेल्या कर्मचाऱ्यांविषयी संबंधीत नियंत्रण कक्षास माहिती देणे व अतिरिक्त मदतीबाबत कळविणे.

आपत्तीच्या काळात -

- ❖ दर दोन तासांनी विद्युत नियंत्रण कक्षाने जिल्हाधिकारी कार्यालयाच्या नियंत्रण कक्षास आपणाकडील माहिती द्यावी.
- ❖ विद्युत सेवा पूर्ववत करणे.
- ❖ आवश्यकता भासल्यास विद्युत प्रवाह खंडीत करणे.
- ❖ आपत्तीग्रस्त भागातील विजेसाठी पर्यायी व्यवस्था करणे.
- ❖ विद्युत सेवा पूर्ववत करण्यासाठी विविध गट तयार ठेवणे.
- ❖ अधिक मदतीसाठी तहसिलदारांमार्फत जिल्हा नियंत्रण कक्षाशी संपर्क साधावा.
- ❖ पाणी पुरवठा योजनेचा विद्युत पुरवठा तातडीने पूर्ववत करणे.
- ❖ आपल्याकडील एका आधिकार्याची २४ X ७ आपत्तीच्या काळात नियंत्रण कक्षात नेमणूक करावी.
- ❖ प्रसार माध्यमांशी समन्वय साधणे.

जिल्हा परिषद :-

- १) मुख्य कार्यकारी अधिकारी
- २) उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी
- ३) गट विकास अधिकारी
- ४) विस्तार अधिकारी
- ५) ग्रामसेवक

मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये आपल्या अधिनस्त असलेले गटविकास अधिकारी ठरवून दिल्याप्रमाणे निरनिराळ्या जबाबदाऱ्या पार पाडतात, यावर नियंत्रण ठेवणे आवश्यक आहे.

गट विकास अधिकारी यांच्या जबाबदाऱ्या :-

आपत्ती पुर्वी व आपत्तीच्या वेळी गटविकास अधिकारी यांनी खालील जबाबदाऱ्या पार पाडणे आवश्यक आहे.

- आपत्तीच्या वेळी निर्माण करण्यात येणाऱ्या बाधित व्यक्तींच्या छावण्यांसाठी आवश्यक असणाऱ्या वस्तुंची व गरजांची पूर्तता करणे.
- तात्पुरते निवारे उभारणे व वाहनांचे अधिग्रहण करण्याच्या कामामध्ये तहसिलदार यांना मदत करणे.
- तात्पुरत्या निवारे व छावण्या उभारणे.
- अन्न वाटपाची व्यवस्था करणे.
- धान्य व धान्य शिजवण्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या वस्तुंच्या पुरवठ्याची व्यवस्था करणे.
- कपड्यांची व्यवस्था करणे.
- स्वयंसेवी संस्था व खाजगी क्षेत्रातील व्यक्तींची निरनिराळ्या वस्तु व मनुष्य बळासाठी मदत घ्यावी.
- बाधित क्षेत्रामध्ये घडणाऱ्या घटना, तसेच नेमणुक करण्यात आलेल्या कर्मचाऱ्यांविषयी जिल्हा नियंत्रण कक्षास माहिती देणे व अतिरिक्त मदतीबाबत कळविणे.

आरोग्य विभाग :-

जिल्हा परिषद, कोल्हापूर

- १) मुख्य कार्यकारी अधिकारी
- २) जिल्हा आरोग्य अधिकारी -
- ३) अतिरीक्त जिल्हा आरोग्य अधिकारी
- ४) जिल्हा हिवताप अधिकारी
- ५) साथरोग वैद्यकीय अधिकारी
- ६) विस्तार अधिकारी आरोग्य
- ७) तालुका आरोग्य अधिकारी (पं. स.)
- ८) पर्यवेक्षक (पं. स.)
- ९) वैद्यकिय अधिकारी (प्रा.आ.कें.)
- १०) आरोग्य सहाय्यक / सहाय्यिका
- ११) औषध निर्माता
- १२) आरोग्य सेवक / सेविका

वैद्यकिय अधिकारी यांच्या जबाबदाऱ्या:-

आपत्तीपूर्वी व आपत्तीच्या वेळी वैद्यकिय अधिकारी यांनी खालील जबाबदाऱ्या पार पाडणे आवश्यक आहे.

- गंभीररित्या जखमी व्यक्तींवर उपचार करण्याची व त्यांना रुग्णालयामध्ये स्थलांतरीत करण्याची व्यवस्था करणे.
- घटनास्थळी जखमी व्यक्तींवर उपचार करण्याची व त्यांना रुग्णालयामध्ये स्थलांतरीत करण्याची व्यवस्था करणे.
- प्रथमोपचार व औषधे यांचा तात्काळ पुरवठा करणे.
- शवविच्छेदनाची व मृतदेहांची विल्हेवाट लावण्याची व्यवस्था करणे.
- रक्तपेढीशी समन्वय साधून तात्काळ रक्त उपलब्ध करून घेणे.
- रुग्णालयामध्ये माहिती केंद्राची उभारणी करणे.
- बाधीत क्षेत्रामध्ये घडणाऱ्या घटना, तसेच नेमणूक करण्यात आलेला कर्मचाऱ्यांविषयी जिल्हा नियंत्रण कक्षास माहिती देणे व अतिरिक्त मदतीबाबत कळविणे.

जिल्हा शासकीय रुग्णालय विभाग :-

(सी. पी. आर.)

- १) अधिष्ठाता
- २) जिल्हा शल्य चिकित्सक
- ३) निवासी वैद्यकिय अधिकारी (चिकित्सा)
- ४) निवासी वैद्यकिय अधिकारी (बाह्य संपर्क)
- ५) सहाय्यक वैद्यकिय अधिकारी (चिकित्सा)
- ६) वैद्यकिय अधिक्षक (ग्रामीण रुग्णालय)
- ७) अधिसेविका (चिकित्सा)
- ८) पाठ्य निर्देशिका
- ९) सार्वजनिक आरोग्य परिचारिका
- १०) परिचारिका
- ११) अधिपरिचारिका
- १२) सामाजिक कार्यकर्ता
- १३) औषध निर्माता

आपत्तीच्या काळात -

- ❖ उपायात्मक औषधोपचार आणि साथीचे रोग पसरणार नाहीत, यासाठी लोकांना माहिती देणे.
- ❖ लोकांना दिल्या जाणा-या अन्न-पाणी यावर नियंत्रण ठेवणे. तसेच घाण आणि स्वच्छता या बाबींची काळजी घेणे. सदर कामी स्वयंसेवी संस्था आणि खाजगी व्यक्ती यांची मदत घ्यावी.
- ❖ कर्मचारी, औषधे इत्यादींच्या अधिक मदतीसाठी तहसिलदारांमार्फत आरोग्य अधिकारी जिल्हा नियंत्रण कक्षाशी संपर्क साधावा.
- ❖ जखमींवर आणि अतिसंवेदनशील व्यक्तींवर इस्पितळात औषधोपचार करणे.
- ❖ आपत्तीग्रस्त भागात प्रथमोपचार आणि औषधांचा पुरवठा करणे.
- ❖ हॉस्पिटल मध्ये माहिती केंद्राची निर्मिती करणे.
- ❖ जिल्हाधिकारी नियंत्रण कक्षाशी संपर्क ठेवणे.
- ❖ कोणत्याही आपत्तीत विशेषतः पुराच्या आपत्तीत पिण्याचे पाणी योग्य आहे किंवा नाही या विषयीची तपासणी करणे.
- ❖ घरोघरी जाऊन शुध्द पाणी कसे करावे, याचे समुपदेशन करावे. तसेच, तापाने किंवा इतर संसर्गजन्य रोगाने आजारी लोकांची ओळख करून त्यांच्यावर उपचार करणे.
- ❖ साथीचे रोग पसरले असल्यास डॉक्टरांचे पथक आणि पॅरामेडीकल कर्मचा-यांचे पथक आवश्यक त्या औषधांसह गावात मुक्कामासाठी पाठविणे.

नगर पालिका प्रशासन विभाग :-

- १) मुख्याधिकारी
- २) उपमुख्याधिकारी (जयसिंगपूर/ इचलकरंजी)
- ३) प्रशासन अधिकारी (इचलकरंजी)
- ४) मुख्य लिपीक
- ५) नगरअभियंता
- ६) अतिरिक्त नगर अभियंता
- ७) लेबर ऑफीसर
- ८) जलअभियंता / सर्व विभागप्रमुख
- ९) स्वच्छता निरीक्षक / क्षेत्रिय अधिकारी

नगरपालिका मुख्याधिकारी यांच्या जबाबदाऱ्या :-

आपत्तीपूर्वी व आपत्तीच्या वेळी नगरपालिका मुख्याधिकारी यांनी खालील जबाबदाऱ्या पार पाडणे आवश्यक आहे.

- ❖ आपत्तीग्रस्त विभागामध्ये अग्निशमन दलाची नेमणूक करणे.
- ❖ आपत्तीग्रस्त भागामधील लोकांची मदत व सुटका करणे.
- ❖ आपत्तीग्रस्त भागामधील जखमी व्यक्तींना प्राधान्याने रुग्णालयामध्ये स्थानांतरीत करण्याची व्यवस्था करणे.
- ❖ आपत्तीमुळे निर्माण झालेल्या कचऱ्याची विल्हेवाट लावणे.
- ❖ मृत व्यक्ती व मृत जनावरे यांची विल्हेवाट लावणे.
- ❖ पाण्याचे स्रोत अशुध्द झाले असल्यास, टँकरद्वारे पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा करणे.
- ❖ पुराच्या वेळेस शुध्द पिण्याचे पाणी पुरविणाऱ्या दृष्टीने उपाययोजना करणे.
- ❖ नगरपालिका क्षेत्रामध्ये झाडे पडली असल्यास, तात्काळ उपाययोजना करून, रस्ता वाहतुकीसाठी खुला करणे.
- ❖ बाधित क्षेत्रामध्ये घडणाऱ्या घटना, तसेच नेमणूक करण्यात आलेल्या कर्मचाऱ्यांविषयी जिल्हा नियंत्रण कक्षास माहिती देणे व अतिरिक्त मदतीबाबत कळविणे.

आपत्तीच्या काळात -

- ❖ दर दोन तासांनी पालिका नियंत्रण कक्षाने जिल्हाधिकारी कार्यालयाच्या नियंत्रण कक्षास आपणाकडील माहिती द्यावी.
- ❖ अग्निशमन दल नेमणूक आपत्तीग्रस्त विभागात करणे.
- ❖ आपत्तीग्रस्त विभागात लोकांना मदत आणि सोडवणुकीचे कार्य करणे.
- ❖ आपत्तीच्या काळात जखमींना प्राधान्याने दवाखान्यात / इस्पितळात हलविण्यासाठी वाहनाची उपलब्धता करणे.
- ❖ आपत्तीमुळे निर्माण झालेल्या घाणीची विल्हेवाट लावणे.
- ❖ अधिक मदतीसाठी तहसिलदारांमार्फत मुख्याधिकारी यांनी जिल्हा नियंत्रण कक्षाशी संपर्क साधावा.
- ❖ मृत व्यक्ती आणि मृत जनावरे यांची विल्हेवाट लावणे.

- ❖ पाण्याचे स्रोत अशुध्द झाले असल्यास टँकरच्या माध्यमाने पेयजलाचा पुरवठा करणे.
- ❖ पुराच्या वेळेस पाणी पुरवठा योजनेची व्यवस्था करणे. पाण्यात दीड पटीने TCL पावडर टाकणे.
- ❖ शहरात झाडे पडली असल्यास तातडीने त्यांची विल्हेवाट लावून रस्ता वाहतुकीस मोकळा करणे.

पाटबंधारे विभाग :-

- १) अधिक्षक अभियंता
- २) कार्यकारी अभियंता,
- ३) उपविभागीय अभियंता
- ४) कनिष्ठ अभियंता
- ५) स्थापत्य अभियंता सहायक
- ६) वरिष्ठ लिपीक
- ७) कनिष्ठ लिपीक
- ८) शिपाई

कनिष्ठ अभियंता पाटबंधारे यांच्या जबाबदाऱ्या :-

आपत्तीपूर्वी व आपत्तीच्या वेळी कनिष्ठ अभियंता यांनी खालील जबाबदाऱ्या पार पाडणे आवश्यक आहे.

- ❖ आपत्तीची सुचना मिळताच कनिष्ठ अभियंता पाटबंधारे विभाग यांनी सातत्याने धरणाच्या पाणी पातळीवर लक्ष ठेवणे आवश्यक आहे.
- ❖ धरणामध्ये येणाऱ्या पाण्याची व धरणातून सोडण्यात येणाऱ्या पाण्याची माहिती तालुका नियंत्रण कक्षास प्रत्येक तासाला कळविणे आवश्यक आहे.
- ❖ धरणामधून जास्त पाणी सोडणे आवश्यक असल्यास, नदी काठच्या गावांना व तालुका नियंत्रण कक्षास तसे कळविणे आवश्यक आहे.
- ❖ बाधीत क्षेत्रामध्ये घडणाऱ्या घटना, तसेच नेमणूक करण्यात आलेल्या कर्मचाऱ्यांविषयी संबंधीत नियंत्रण कक्षास माहिती देणे व अतिरिक्त मदतीबाबत कळविणे.

आपत्तीच्या काळात -

- ❖ दर तासाला पाटबंधारे विभागाचे नियंत्रण कक्षाने जिल्हाधिकारी कार्यालयाच्या नियंत्रण कक्षास आपणाकडील माहिती द्यावी.
- ❖ आपल्या कडील एका अधिकाऱ्यांची २४ X ७ आपत्तीच्या काळात नियंत्रण कक्षात नेमणूक करावी.
- ❖ धरणांच्या पाण्याची स्थिती विषयी माहिती जिल्हा प्रशासनास देणे.
- ❖ धरण क्षेत्रात पाऊस वाढल्यास त्वरीत धरणाचे पुढील क्षेत्रातील गावांना सुचीत करणे.
- ❖ प्रत्येक धरणावर कुशल व परिस्थिती हाताळू शकेल अशा अधिकाऱ्यांची नेमणूक करणे.
- ❖ धरणासाठी घालून दिलेले पाणी सोडणे इ. वेळापत्रक काटेकोरपणे पाळणे.
- ❖ आवश्यकता वाटल्यास मा. जिल्हाधिकारी यांचे सहमतीनेच या वेळापत्रकात बदल करणे.

दूरसंचार विभाग :- (टेलिफोन सेवा)

भारत दूरसंचार निगम लि. विभागीय अधिकारी यांच्या जबाबदाऱ्या :-

आपत्तीपूर्वी व आपत्तीच्या वेळी भारत दूरसंचार निगम लि. विभागीय अधिकारी यांनी खालील जबाबदाऱ्या पार पाडणे आवश्यक आहे

- ❖ दूरध्वनी संचाच्या दुरुस्तीसाठी अत्यावश्यक पथक तयार ठेवणे.
- ❖ दूरध्वनी संपर्क यंत्रणा दुरुस्त करून, सुव्यवस्थीत ठेवणे.
- ❖ बाधित क्षेत्रामध्ये घडणाऱ्या घटना, तसेच नेमणूक करण्यात आलेल्या कर्मचाऱ्यांविषयी संबंधीत नियंत्रण कक्षास माहिती देणे व अतिरिक्त मदतीबाबत कळविणे.

आपत्तीच्या काळात -

- ❖ दर दोन तासांनी दूरसंचार नियंत्रण कक्षाने जिल्हाधिकारी कार्यालयाच्या नियंत्रण कक्षास आपणाकडील माहिती द्यावी.
- ❖ जिल्हा आपत्ती व धोके नियंत्रण कक्ष येथे महत्वाची भूमिका असणाऱ्यांचे दूरध्वनी कार्यरत आहेत किंवा नाहीत याची पाहणी करणे. दूरध्वनी कार्यरत नसल्यास त्यांची दुरुस्ती करणे
- ❖ दूर संचार सेवा पूर्ववत करणे.
- ❖ दूर संचार सेवा पूर्ववत करण्यासाठी विविध गट तयार ठेवणे.
- ❖ अधिक मदतीसाठी तहसिलदारांमार्फत आरोग्य अधिकारी यांनी जिल्हा नियंत्रण कक्षाशी संपर्क साधावा.
- ❖ आपल्या कडील एका अधिकाऱ्याची २४ x ७ आपत्तीच्या काळात नियंत्रण कक्षात नेमणूक करावी.

रेल्वे विभाग -

रेल्वे स्टेशन व्यवस्थापक यांच्या जबाबदाऱ्या :-

आपत्तीपूर्वी व आपत्तीच्या वेळी रेल्वे स्टेशन व्यवस्थापक यांनी खालील जबाबदाऱ्या पार पाडणे आवश्यक आहे.

- ❖ दर दोन तासांनी पालिका नियंत्रण कक्षाने जिल्हाधिकारी कार्यालयाच्या नियंत्रण कक्षास आपणाकडील माहिती द्यावी.
- ❖ रेल्वे स्टेशन वरील गर्दीचे नियंत्रण रेल्वे पोलीसांमार्फत करणे.
- ❖ लोकांना रेल्वे वेळापत्रक, अपघात इ. विषयी योग्य आणि अद्ययावत माहिती देणे.
- ❖ लोकांना तात्पुरत्या निवाऱ्यां विषयी माहिती देणे.
- ❖ आपत्तीच्या काळात जखमींना प्राधान्याने दवाखान्यात / इस्पितळात हलविणे.
- ❖ आपल्या कडील एका अधिकाऱ्याची २४ x ७ आपत्तीच्या काळात नेमणुक नियंत्रण कक्षात करावी.
- ❖ गाडी स्थानकावर थांबली असल्यास त्या मागील कारणांची उदघोषणा करणे.
- ❖ अपघाताविषयी माहिती देण्यासाठी चौकशी कक्ष उघडणे व स्टेशनवरील प्रवाशांसाठी बसेस उपलब्ध करणे.
- ❖ प्रवाशांना पैसे परतीची व्यवस्था करणे.
- ❖ प्रसार माध्यमांना रेल्वे वाहतूकी संबंधी माहिती देणे.
- ❖ स्थानकांवर अडकलेल्या लोकांसाठी जेवण आणि पाण्याची व्यवस्था करणे.

महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ विभाग -

- १) विभाग नियंत्रक
- २) विभागीय वाहतूक अधिकारी
- ३) विभागीय वाहतूक अधिक्षक / विभागीय कर्मचारी वर्ग अधिकारी
- ४) विभागीय लेखाधिकारी
- ५) आगार व्यवस्थापक
- ६) सहायक वाहतूक अधिक्षक
- ७) वाहतूक नियंत्रक

एस. टी. व्यवस्थापक / के. एम. टी. व्यवस्थापक यांच्या जबाबदाऱ्या :-

आपत्तीपूर्वी व आपत्तीच्या वेळी एस. टी. / के. एम. टी. व्यवस्थापक यांनी खालील जबाबदाऱ्या पार पाडणे आवश्यक आहे.

- ❖ वाहतूकीसाठी राखीव बसेस तयार ठेवणे.
- ❖ रेल्वे व्यवस्थापन व पोलीस निरीक्षक वाहतूक यांच्याशी वाहतूक व प्रवासी याबाबत समन्वय ठेवणे.
- ❖ प्रवाशी वाहतूक सुरळीत होण्याच्या दृष्टीने अतिरिक्त बस उपलब्ध ठेवणे.
- ❖ आवश्यकतेनुसार वाहतूकीचे मार्ग बदलणे.
- ❖ प्रवाशांना रद्द झालेल्या गाड्या, उशीरा सुटणाऱ्या गाड्या व तात्पुरत्या निवाऱ्यांबाबत माहिती देणे.
- ❖ बाधीत क्षेत्रामध्ये घडणाऱ्या घटना, तसेच नेमणूक करण्यात आलेल्या कर्मचाऱ्यांविषयी जिल्हा नियंत्रण कक्षास माहिती देणे व अतिरिक्त मदतीबाबत कळविणे.

आपत्तीच्या काळात :-

- ❖ दर दोन तासांनी एस. टी. नियंत्रण कक्षाने जिल्हाधिकारी कार्यालयाच्या नियंत्रण कक्षास आपणाकडील माहिती द्यावी.
- ❖ लोकांना स्थलांतरीत करण्यासाठी एस. टी. बसेस जिल्हा प्रशासनास उपलब्ध करून देणे.
- ❖ आवश्यकतेनुसार जादा बसेस सोडणे.
- ❖ जिल्हा प्रशासनास अधिक बसेस उपलब्ध करून देणे.
- ❖ जिल्ह्यातील कोणते रस्ते बाधीत झाले आहेत, कोणत्या मार्गावर वाहतूक बंद आहे इ. माहिती जिल्हा नियंत्रण कक्षास सातत्याने कळविणे.

उप प्रादेशिक परिवहन विभाग -

- ❖ दर दोन तासांनी नियंत्रण कक्षाने जिल्हाधिकारी कार्यालयाच्या नियंत्रण कक्षास आपणाकडील माहिती द्यावी.
- ❖ जिल्हा प्रशासनास वाहतूकी संबंधीच्या साधनांची उपलब्धता करून देणे.
- ❖ कोणत्या भागातील रस्ते बंद आहेत व कोणते रस्ते सुरु आहेत याची माहिती जिल्हा नियंत्रण कक्षास कळविणे.

❖ कृषि विभाग -

- १) कृषि विकास अधिकारी
- २) जिल्हा कृषि अधिकारी
- ३) जिल्हा कृषि अधिकारी (वि. घ. यो.)
- ४) मोहिम अधिकारी
- ५) कृषि अधिकारी (बायोगॅस)
- ६) विस्तार अधिकारी (जिल्हा स्तर)
- ७) कृषि अधिकारी
- ८) विस्तार अधिकारी
- ९) लिपीक

तालुका कृषि अधिकारी यांच्या जबाबदाऱ्या :-

आपत्तीपूर्वी व आपत्तीच्या वेळी तालुका कृषि अधिकारी यांनी खालील जबाबदाऱ्या पार पाडणे आवश्यक आहे

- ❖ पूर परिस्थितीमध्ये बाधीत झालेल्या पिकांचे पंचनामे करून, नुकसानीचे मूल्य ठरविणे.
- ❖ ठरवून दिलेल्या विहित नमुन्यामधील माहिती तहसिलदार यांच्याकडे सादर करणे.
- ❖ शेतीच्या नुकसानीचे मोजमाप तहसिलदारांच्या मदतीने पथक तयार करून करणे.
- ❖ अतिवृष्टी झालेस अथवा शेती क्षेत्र पूर बाधीत झाल्यास त्वरीत अंदाजीत नुकसानीचे मोजमाप करून जिल्हाधिकारी कार्यालयास कळविणे.

जिल्हा माहिती कार्यालय विभाग -

जिल्हा माहिती कार्यालय यांच्या जबाबदाऱ्या :-

- ❖ जिल्हयातील विविध खात्यातील माहिती प्रसार माध्यमांना देईल .
- ❖ प्रसार माध्यमांशी समन्वय साधणे .
- ❖ जिल्हा नियंत्रण कक्षाशी सतत संपर्कात राहणे.
- ❖ आकाशवणी, स्थानिक एफ. एम. रेडिओ चॅनल, टिव्ही चॅनल यांचे मदतीने लोकांना योग्य आणि बरोबर माहितीचा पुरवठा करणे.

स्वयंसेवी संस्था आणि मित्र मंडळे -

- ❖ आपत्तीच्या काळात स्वयंसेवी संस्था आणि मित्र मंडळे ही अत्यंत महत्वपूर्ण भूमिका पार पाडतात.
- ❖ त्यांच्या मदतीने आपणांस मदत आणि सोडवणुक , प्रथमोपचार , माहितीचे वितरण , मृत व्यक्ती आणि जनावरांची विल्हेवाट लावणे , मदतीचे वितरण इत्यादी कार्य करता येतात.
- ❖ अशा स्वयंसेवी संस्थांनी जिल्हाधिकारी कार्यालयाचे सतत संपर्कात राहून सूचना नुसार बाधीत क्षेत्रात जावून काम करावे.

लोकप्रतिनिधी -

- ❖ आपत्तीच्या काळात लोकप्रतिनिधीनी शासकिय यंत्रणा आणि लोक यांच्यात सकारात्मक समन्वय साधावा. दोहोंमधील दुवा म्हणून भूमिका पार पाडावी.
- ❖ लोकांना धीर द्यावा.
- ❖ स्थानिक संसाधनांचा वापर करून आपत्तीची तीव्रता कमी करावी.

अशासकीय संघटना व स्वयंसेवी संस्था -

अशासकीय संघटना व स्वयंसेवी संस्था या आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये महत्वाची भूमिका बजावू शकतात. तसेच प्रशिक्षित स्वयंसेवकांचा संच पूरवू शकतात.

आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये करण्यात येणाऱ्या कार्यवाहीच्या वेळी, कार्यवाहीमध्ये एकवाक्यता व एकमेकांचे सहकार्य राहण्यासाठी ठरवून देण्यात आलेल्या सूचनांचे व्यवस्थित पालन करणे, माहितीची देवाणघेवाण करणे व तहसिलदारांना संपूर्ण आपत्तीची कल्पना येण्यासाठी तसेच वापरण्यात येत असलेल्या साधन सामुग्रीची व आवश्यक असणाऱ्या साधन सामुग्रीची माहिती होण्यासाठी त्यांना या संघटनांनी वेळोवेळी अहवाल पाठविणे आवश्यक आहे.

आपत्तीची सूचना मिळताच अशासकीय संघटना व स्वयंसेवी संस्था यांनी तहसिलदारांसोबत खालील जबाबदाऱ्या पार पाडणे आवश्यक आहे.

- ◆ शोध व सुटका करण्याची कार्यवाही करणे.
- ◆ माहिती मिळवणे.
- ◆ प्रथमोपचार करणे.
- ◆ मृतदेहाची विल्हेवाट लावणे.
- ◆ झालेल्या नुकसानीचे मूल्यमापन करणे.
- ◆ माहिती / सुविधा तात्पुरत्या निवाऱ्याच्या ठिकाणी पुरवणे.
- ◆ जमा होणाऱ्या वस्तुंचे व पैशांचे वाटप व विनियोग करणे.
- ◆ बाधित लोकांना सुरक्षित स्थळी हालवणे, जमावावर नियंत्रण ठेवणे, अफवा पसरू नयेत यासाठी प्रयत्न करणे व वाहतुक व्यवस्था सुरळीत चालू ठेवणे.
- ◆ विशेषीकृत सेवा (मानस शास्त्रीय व मनोरूग्ण सेवा सहकार्य) पुरविणे.
- ◆ तात्पुरत्या निवाऱ्याची व्यवस्था पाहणे.

मदत व पुनर्वसन कार्याशी खालील संस्था संबंधीत आहेत -

यापैकी बहुतांश संस्थांचा मदत व पुनर्वसन कार्यामध्ये प्रशासनास उपयोग होऊ शकतो.

१. जीवन मुक्ती सेवा संस्था
२. कृषी उत्पन्न बाजार समिती
३. इंडियन रेड क्रॉस सोसायटी
४. एन. एस. एस.
५. रोटरी क्लब
६. सहज सेवा ट्रस्ट

या व्यतिरिक्त स्थानिक स्तरावर आपत्तीवेळी उदा. घर पडणे, पूर येणे अशावेळी मोहल्ला कमिट्यांची मदत होऊ शकते. अशा मोहल्ला कमिट्यांची माहिती घेऊन ठेवणे. तसेच आपत्तीच्या तिव्रतेनुसार खालील संस्था आवश्यक असणाऱ्या वस्तू, उपलब्ध असणाऱ्या वस्तुंबाबत नियंत्रण कक्षाच्या माध्यमातून चांगल्याप्रकारे मदत करू शकतात आणि अशासकीय संघटना तालुका स्तरावर, नागरीकांना आपत्तीला सामोरे जाण्यासाठी व त्याबाबत जागृकता निर्माण करण्यासाठी मदत करू शकतात. आपत्तीच्या वेळी बाधित होणाऱ्या क्षेत्रासाठी ग्राम पातळीवर आपत्ती व्यवस्थापन आराखडा तयार करणे आवश्यक आहे.

नागरीकांचा सहभाग आवश्यक असणारी क्षेत्रे

नागरीकांना सहभागी करून घेण्यासाठी आवश्यक बाबी -

- ◆ आपत्तीचा सामना करण्यासाठी समाजातील प्रतिष्ठित व्यक्तींना या प्रक्रियेमध्ये सामावून घेऊन त्यांची मते जाणून घेऊन, त्यांच्यामध्ये आत्मविश्वास निर्माण करणे.
- ◆ समाजाच्या सहभागाची कशाप्रकारे आवश्यकता आहे, ते प्रत्यक्ष संभाषण व चर्चेद्वारे जनतेस समजावून दिल्यास, त्यातून समाजास आपत्तीचा सामना करण्यासाठी प्रेरणा मिळू शकेल.
- ◆ या संपूर्ण प्रक्रियेमध्ये नागरीकांशी नियमित संवाद साधणे आवश्यक आहे.
- ◆ स्थानिक पातळीवर जनतेस निर्णय प्रक्रियेमध्ये सामावून घेणे.
- ◆ समाजाचा सहभाग आवश्यक असणारी क्षेत्रे निवडून त्यांची आपत्ती व्यवस्थापन आराखड्यामध्ये नोंद घ्यावी. त्यामध्ये खालील गोष्टींचा समावेश असावा.

स्थानांतर करताना -

- ◆ बाधीत व्यक्तींचे स्थानांतरण करताना, सुरक्षीतता आणि कायदा व सुव्यवस्था राखण्यासाठी समाजातील प्रतिष्ठीत व्यक्तींचा, सामाजिक संस्थांचा उपयोग करण्यात यावा.
- ◆ संपूर्ण कुटूंबाचे एकत्रितरित्या स्थानांतरण करावे.
- ◆ कमी वेळेमध्ये गोंधळ निर्माण न होता, व्यवस्थितरित्या स्थानांतरण तात्काळ होण्याकरिता खालीलप्रमाणे कार्यवाही करावी.
- ◆ आजारी व गंभीररित्या जखमी व्यक्तींचे स्थानांतरण
- ◆ लहान मुले, स्त्रीया व अपंग व्यक्तींचे स्थानांतरण
- ◆ वयोवृद्ध व्यक्तींचे स्थानांतरण व इतर व्यक्तींचे स्थानांतरण
- ◆ परिस्थितीवर लवकरात लवकर मात करता येते.

स्थानांतरण करताना स्थालांतरीतांना खालीलप्रमाणे कार्यवाही करण्यास सांगावे.

- ◆ घरातील सर्व वस्तू सुरक्षित ठेवा. खिडक्या, दारे लावून घराला कुलूप लावा.
- ◆ पाण्याचे नळ आणि विद्युत पुरवठा बंद करा.
- ◆ बिकट परिस्थितीमध्ये सापडण्या अगोदर तात्काळ बाहेर पडा.
- ◆ ठरवून दिलेल्या मार्गाप्रमाणे स्थानांतरण करा, अन्य मार्गाचा वापर करणे धोकादायक ठरू शकेल.
- ◆ पुरामध्ये उतरू नका.
- ◆ विद्युत वाहक तारांपासून लांब रहा.

आपत्तीच्या वेळी -

समाजातील प्रमुखांनी नागरीकांचे खालीलप्रमाणे आचरण राहिल, याची जबाबदारी घेणे -

- ◆ जमाव शांत राहिल हे पाहणे, पळापळी व गर्दी होणार नाही यावर नियंत्रण ठेवणे.

- ◆ लोकांना सुरक्षित ठिकाणी थांबण्यास व दुखापतीपासून स्वतःचा बचाव करण्यास प्रोत्साहित करणे.
- ◆ पडझड झालेल्या इमारतींमध्ये लोकांना प्रवेश करू न देणे.
- ◆ लोकांना विद्युत खांबांना अथवा तारांना स्पर्श करू न देणे.
- ◆ जीवाला धोका निर्माण झालेल्या परिस्थिती व्यतिरिक्त लोकांना दुरध्वनीचा वापर करू न देणे.
- ◆ गंभीररित्या जखमी व्यक्तींना त्यांच्या जीवाला धोका निर्माण झाल्याशिवाय किंवा आणखी दुखापत होण्याची शक्यता असल्याशिवाय अन्यत्र हालविण्याचा प्रयत्न करू नये.
- ◆ प्रथमोपचार हाती घेणे.
- ◆ पाण्याची पाईप लाईन खराब झाल्यास पाण्याचा म्रुय पुरवठा बंद करणे.
- ◆ लोकांना बाधीत भागापासून दूर ठेवणे.
- ◆ कायदा व सुव्यवस्था राखण्यासाठी पुरामधून काढलेल्या साहित्यावर लक्ष ठेवण्यासाठी पोलीसांनी विनंती केल्यास, त्यांना मदत करणे.

मदत पुनर्वसनाच्या वेळी -

आपतीनंतर नागरीक खचलेले व विमनस्क मनस्थितीत असतात. परंतु त्यांना मानसिक, भावनिक आधार मिळाल्यास थोड्याच कालावधीत ते या परिस्थितीतून सावरतात. यावेळी समाजाच्या सहभागाने या परिस्थितीवर लवकरात लवकर मात करता येते.

मदत करणाऱ्या यंत्रणेने त्या ठिकाणी खालीलप्रमाणे वर्तन करावे -

- ❖ बाधीत व्यक्तींच्या दैनंदिन व्यवहारामध्ये स्वतःहून मदत करून, त्यांना प्रोत्साहन देणे.
- ❖ मृत व्यक्तींची ओळख पटविणे, त्यांची विल्हेवाट लावणे व खराब झालेल्या अन्नाची विल्हेवाट लावण्यामध्ये त्यांना मदत करणे.
- ❖ साहित्य उचलणे, लावणे, वाटप करणे, तात्पुरते निवारे उभारणे, अन्नाचे वाटप करणे अशा कामामध्ये सहभाग घेणे.
- ❖ पडझडीमध्ये झालेल्या नुकसानीची अद्यावत नोंद ठेवण्यास सहकार्य करणे.
- ❖ कायदा व सुव्यवस्था राखण्यासाठी मदत करणे.
- ❖ घरातील स्वच्छता राखण्यासाठी सहायता करणे.
- ❖ मानसीक संतूलन राखण्यासाठी सांस्कृतिक कार्यक्रमासारख्या गोष्टींना प्रोत्साहन देणे.

जिल्ह्यातील व तालुका कृती आराखड्यामधील महत्त्वाच्या व्यक्तींची नोंदवही स्वतंत्र तयार करण्यात आली आहे.

एम डिझास्टर मॅनेजमेंट (पूर्वसूचना संदेश प्रणाली)

संभाव्य पूर परिस्थितीला अथवा इतर कोणत्याही आपत्तीला सक्षमपणे सामोरे जाण्यासाठी कोल्हापूर जिल्हा प्रशासन सज्ज झाले आहे. यापूर्वी देखील जिल्हा प्रशासनाने आपत्तीच्या काळात लोकहीताच्या दृष्टीने अनेक महत्वपूर्ण निर्णय घेतले आहेत. जसे, पूर परिस्थितीमध्ये बाधीत गावांतील लोकांचे सुरक्षित ठिकाणी स्थलांतर करणे, तात्पुरत्या निवारा व्यवस्थेमध्ये त्यांची सोय करणे, पुरेशा अन्न-धान्याचा पुरवठा करणे, पर्यायी वाहतूक व्यवस्था म्हणून शासकीय व खासगी क्षेत्रातून वाहने उपलब्ध करून पूर परिस्थितीतून लोकांची सुखरूपपणे सूटका करणे इ. होय.

पूर परिस्थितीमध्ये लोकांना मदत मिळण्याच्या अनुशंगाने सर्वाधिक महत्वाची गोष्ट म्हणजे आपदग्रस्त लोकांशी त्वरीत संपर्क साधणे होय. नेमकी हीच गोष्ट लक्षात घेवून यंदाच्या वर्षी जिल्हा प्रशासनाने जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन कक्ष येथे **एस. एम. एस. ब्लास्टर सिस्टिम** ही यंत्रणा कार्यान्वित केली आहे. तसेच या यंत्रणेद्वारे जिल्हास्तरावरून संबंधीत आपत्तीग्रस्त गावांतील लोकांना एस. एम. एसच्या माध्यमातून पूर परिस्थिती विषयीची धोक्याची पूर्वसूचना मोबाईलवर संदेश पाठवून दिली जाते. जेणेकरून जिल्हयातील एकूण १०३० गावांमध्ये गांव स्तरावर स्थापन केलेले पाच गटातील सदस्य, गांवातील उत्साही कार्यकर्ते, लोकप्रतिनिधी, संबंधीत तालुक्यातील सर्व शासकीय यंत्रणा यांचेशी त्वरीत संपर्क साधता येणे सहज शक्य झाले आहे. परिणामी कमीत कमी वेळेत जिल्हास्तरावरून तात्काळ पुढील उपाय योजना राबविण्यात येवून पुरात अडकलेल्या संबंधीत गांवच्या आपदग्रस्तांना तातडीने प्रत्यक्ष मदत कार्य पोहचणे शक्य होणार आहे. यामुळे जीवितहानी व कमीत कमी वित्तहानी टाळता येण्यास निश्चितच मदत होणार आहे.

जिल्हास्तरावरून जिल्हयातील इतर महत्वाच्या विभागांशी ही यंत्रणा संलग्नीत करण्यात आली आहे. यामध्ये प्रामुख्याने तहसिल कार्यालय, पाटबंधारे विभाग, सार्वजनिक बांधकाम विभाग, जिल्हा अरोग्य विभाग, जिल्हा शल्य चिकीत्सक, पोलीस, अग्निशमन दल, महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी, एसटी महामंडळ आदी विभाग जोडले गेले आहेत.

○ महत्वाची सुचना ○

कोणत्याही आपत्तीचे व्यवस्थापन करताना या प्रमाणित कृती प्रक्रियेमध्ये दिलेल्या जबाबदाऱ्या प्रत्येक अधिकारी / कर्मचारी यांनी योग्य रीतीने पार पाडणे अत्यंत आवश्यक आहे.

कोणत्याही शासकीय, निमशासकीय विभागाच्या अधिकारी / कर्मचारी यांनी जाणिवपूर्वक जबाबदारी टाळण्याचा प्रयत्न केला अथवा असे निदर्शनास आलेस तथा अधिकारी / कर्मचाऱ्यांवरती आपत्ती व्यवस्थापन कायदा २००५ नुसार कारवाई करण्यात येईल, याची नोंद घ्यावी.